

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 172.4: 321.01

DOI 10.35423/2078-8142.2024.1.1.4

Є. І. Мулярчук,

доктор філософських наук,

старший науковий співробітник

Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

e-mail: Muliarchuk@nas.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3053-0451>

ВИКЛИКИ ПРОСВІТНИЦТВУ І ПЕРСПЕКТИВИ МИРУ

Стаття присвячена етичним проблемам відновлення миру в контексті викликів сучасної війни. Аналізується ситуація кризи просвітницьких ідеалів мирного облаштування світу на основі універсальних цінностей та апіорних засад людського порозуміння. Проаналізовано розвиток ідей справедливого миру та етичні аргументи стосовно виправданості війни від часу зародження середньовічної філософії (Аврелій Августин, Тома Аквінський) до Нового часу й сьогодення. Особливу увагу приділено етиці миру І. Канта як такої, що визначає раціональні умови співіснування держав. Як і інші мислителі Ренесансу, Реформації та Просвітництва, Кант розумів природність війн та їх політичні цілі, однак мав на меті суспільні зміни задля їх зникнення у майбутньому. Такі цілі виявилися у міжнародному праві та ідеї світової федерації республік. Утім, нині просвітницький проєкт підважений політикою авторитарних країн. Розкрито проблему порозуміння між сторонами сучасних воєнних конфліктів (особливо у російсько-українській війні), як таку, що полягає у несумірності етичних дискурсів, орієнтованих на архаїчне минуле та утвердження бажань окремих етносів з модерним дискурсом світових демократій. Як релевантну етиці порозуміння стратегію відновлення миру підтримано ідею «нового Просвітництва», яка розвивається у сучасній західній та українській філософії і суспільній думці у широкому контексті осмислення глобальних безпекових проблем, включаючи й екологічні (війна людини з природою).

Ключові слова: російсько-українська війна, мир, дискурс, рівність, справедливість, людяність, нове Просвітництво.

Усі ми в Україні переживаємо загрозу небуття особистого, нашої національної спільноти й держави, щоденні втрати людських життів, що спонукає нас бажати якомога швидшого миру. Проте бен-тежить питання, чи можливий справжній, сталий мир. Адже маємо констатувати кризу мирного світового устрою, що по Другій світовій війні реалізувався у створенні міжнародних безпекових організацій, в угодах з обмеження кількості і типів озброєнь, у заснуванні миротворчих сил та ін. Російська агресія проти України стає моментом істини для цивілізаційного проекту людства – випробуванням світових лідерів на вірність задекларованим цінностям, мудрості і мужності керівництва окремих держав, громадянської зрілості загалу людей. Це виклик європейським ідеалам і демократичному політико-правовому порядку в цілому, базовою цінністю якого є мир й уникнення насильства. Війна засвідчує реальну роз'єднаність світу, адже не одна окрема деспотія захінула на світовий лад. Неприховану агресивну політику провадять низка авторитарних країн, відверто нехтуючи міжнародним правом та гуманістичними ідеалами. Постає дедалі гостріше питання: чи можливе ще і в який спосіб можливе «всепланетне людство»? [11]

Об'єднання людей на принципах порозуміння, узгодження інтересів, поваги до національного суверенітету і культурних особливостей кожної країни є умовою прогресу цивілізації. Його квінтесенцією мало б стати втілення просвітницької ідеї «вічного миру». Європейське Відродження, філософія Модерну і Просвітництва сформували проект розвитку світу, покладаючись на розум як силу, яка підносить людство зі стихійного стану сваволі й пристрастей до духовної свободи. Війни є виявом недосконалості людей та їх державного устрою, яку просвічений розум мав поступово усунути. Сталий мир засвідчував би ці здобутки людської свободи, що перевершують порядок природи.

Зокрема, І. Кант, науковий і суспільно-політичний спадок творчості якого цьогогоріч згадає усе людство, уявляв собі мир у вигляді

світової федерації республік, яка існує на основі міжнародного права. Філософ не заперечував, що природний антагонізм і суперництво завжди існуватимуть між людьми; навіть висловлював дяку «благословенній» природі за її спонуки до вдосконалення. Проте, замість звинувачувати «злий дух» у конфліктах людей, краще сприяти їхній громадянській і особистісній зрілості, умінню домовлятися між собою на міжособистісному та міждержавному рівнях. Кант був переконаний, що спочатку вимушене спілкування людей заради власних інтересів стає усвідомленим в його цінності й раціональності і, зрештою, переважає моральний сенс життя у спільноті [6, с. 16, 17]. Отже, кожна розумна істота може і має сприйняти доцільність миру. Вихователі молоді, громадянське суспільство і кожна держава відповідальні за розвиток здатності людей керуватися власним розумом.

Людська сваволя уявляється у світлі ідеалів Просвітництва проявом нерозумності, що суперечить свободі. Вільні люди усвідомлюють необхідність врахувати власні можливості й обмеження, бажання і вади інших, а отже, дійти розумної згоди, яка дає більше поле свободи, ніж примус, що провокує протистояння. Війна тому й постає базовим явищем і першим поняттям в опозиції до миру, що у природному нерозвиненому стані людина не реалізувала розумний принцип своєї свободи, виражений, приміром, у кантівському категоричному імперативі.

Навіть, коли війну й пов'язували з Божим промислом, то як кару за людську сваволу й гріхи, як примус змінитися. Однак і загальні релігійні етичні настанови, такі як смирення, любов до ворогів, вбудовуються у християнській етиці в цілком раціональне осмислення суспільних реалій, які можуть бути справедливими або несправедливими. Так, зокрема, стосовно війни, уже Аврелій Августин відзначав, що її справедливість залежить передовсім від мети й цілей. Розвиваючи думку Августина, Тома Аквінський у «[Великому] Трактаті про теологічні чесноти» із «Суми теології» зазначає, що християнство не забороняє війну як засіб досягнення миру, адже «навіть той, хто шукає війни й незгоди, бажає лише миру, якого, на його думку, не має» [14, II-II, 40.1]. Утім, не всі наші побажання справедливі. Справедливою метою війни Августин вважав виправлення зла й

заподіяної шкоди і служіння спільному благу людей, а умовою справедливого ведення війни є її керованість легальною владою. Тома Аквінський також визнає, що війна має справедливу причину в утвердженні добра й запобіганні злу, чи його покаранні, адже злочинцеві «благо бути переможеним, оскільки немає більшої скрути, як торжество грішника,.. непокарана вина та злобність волі» [14, II-II, 40.1]. Але ж буває і «злий мир», що лише здається благом [14, II-II, 29.3], коли бажають насправді зла. Роблячи висновок, що правдивий мир може бути лише поміж добрими людьми, Тома Аквінський уточнює, що й такий мир досконалий лише у Царстві Божому, у насолоді вищим благом, тоді як у нинішньому житті можливий лише недосконалий мир [14, II-II, 29.2]. Тож реалізм у питаннях війни і миру не є здобутком лише секулярного, модерного світу.

Прикладом політичного реалізму є творчість Н. Мак'явеллі, який зауважував з історії свого краю, що війни точаться постійно, а намагання від них ухилитися призводять лише до поразки і лиха. Тож кожен державець «не повинен мати іншої мети, іншої думки, ніякої справи, яка стала б його ремеслом, окрім війни, її порядків і правил» [10, с. 455]. Проте флорентієць не був співцем війни, навпаки, цінував злагоду і бажав об'єднання Італії. У хроніках свого міста Мак'явеллі описував, як війни спалахували через підступи і жадобу можновладців, але водночас у них виявлялися патріотизм і свободолобство громадян та політичні таланти їх керманичів. Мак'явеллі також був свідком конфліктів представників церкви, передусім пап, та їх світських опонентів, що переконували в автономії політичного розуму й світської моралі.

Молодший сучасник Мак'явеллі і захисник чистоти релігійної моралі Мартин Лютер також не уникав складних питань щодо стосунку віри до мирської влади та загалом моральних викликів його часу. Реформатор казав, що взагалі князь – рідкість на небі. Проте правитель має моральний обов'язок – живе не для себе, а для інших, яких захищає й оберігає. Адже у світі, який сповнений злом, де люди не бажають жити мирно, державцеві дано меч і право на війну, щоб запобігати «вічній необмеженій ворожнечі» і берегти мир серед людей.

Тому, хоч і не винагороджуючи світське правління вічним життям, Бог його підтримує й наділяє минущими благами [9].

Порушення заповіді «не убий» попускається державцям. Тож воїнам у справедливій війні не варто перейматися питанням, чи наслідують вони царство небесне. У часи й краях Мак'явеллі та Лютера військові люди були переважно найманцями. А настанови їхньої професійної етики виголосив ще Іван Хреститель, кажучи: «Нікого не кривдьте, ані оскаржуйте фальшиво, удовольняйтеся платнею своєю» (Лк. 3: 14). Хоч необхідність кожної професії, згідно з Лютером, визначена законом любові, жодне мирське покликання не гарантує людині досягнення Царства небесного. Воїн спасається не своєю справою, а лише виконанням християнських обов'язків, наприклад, покорю Богові та поставленим над ним володарям. Утім, Божа справедливість, яка пізнається розумінням Писання, вища за мирський закон. Тому бувають ситуації, коли підлеглий має виявити непокору. Як каже Лютер, коли князь не хоче приймати Євангелію, людині належить піти в інше панство, бо краще бути гнаним на Землі, ніж зрадити віру в Бога. Отже, існує вищий, ніж військовий, принаймні релігійний, обов'язок та вихід для підданих держав, які ведуть несправедливі війни.

Модерний дискурс війни і миру продовжує раціональну лінію аргументів теології щодо розрізнення справедливості *ad bellum* та *in bellum*. Сучасний дослідник С. Лі, посилаючись, зокрема, на твори Франциско Віторії (Vitoria, 1485–1546), теолога, викладача університету Саламанки, пише, що одним із засновків теорії справедливої війни є те, що сторони конфлікту не можуть мати однаково виправдані приводи для війни. Тому не існує моральної симетрії їхніх позицій, а можливою є лише відсутність справедливої причини *ad bellum* у кожної, тоді це симетрія в аморальності мотивів з обох боків. Звісно, можливо заявляти і мати суб'єктивне переконання про справедливий привід, але тоді мають застосовуватися об'єктивні критерії розрізнення гаданого, удаваного та реальних мотивів [15, с. 54].

Утім, як відзначає Лі, в умовах більшого вивільнення світської влади з-під контролю духовної у XVII–XVIII ст. війни виглядали переважно не як конфлікти гарних і поганих хлопців (*cops and robbers*),

а як змагання за виграш в інтересах. Фокус дискусії був не у праві на війну (бо інтереси має кожен суверен), а на її правилах – *jus in bello* [15, с. 62]. Однак пролетаризація воєн після Французької революції кінця XVIII ст. підважила етичні кодекси лицарських змагань, а збільшення воєнної потуги зробило війни не турніром за той чи той «приз», а масовим убивством людей, коли снаряди летять через голови воюючих і вражають мирне населення. Очевидно, Кантова етика миру стала відгуком на ці нові виклики і пропозицією щодо соціального устрою із запобіжниками від війни.

Але Кантівський проєкт миру ще мав дочекатися свого ренесансу в другій половині XX ст. А у XIX ст. війни ще цілком виправдовувалися політичною доцільністю. Так, К. фон Клаузевіц на початку XIX ст. закарбував розуміння війни як продовження політики, хоч безпосередньо визначав її як акт насилля з метою нав'язати власну волю супротивникові. Але це політична воля. Коли політичні лідери приймають рішення брати участь у війні, вони зважують її мету і наслідки та є відповідальними за смерті й страждання громадян своєї країни й інших держав. І саме політики, які не беруть до рук зброї, спиняють війни. Адже стихію війни, яка вже розгорілася, неможливо приборкати зсередини, хіба що вона згасне з утоми учасників або на всесвітньому кладовищі, алегорію якого вбачав Кант у картині й пояснюючому до неї надписі «До вічного миру», що став заголовком його трактату 1795 р. Фон Клаузевіц натомість, аргументує важливість моралі *in bello*. Мораль і війна так тісно співіснують, пише він, що морально-психологічний стан військових є одним з вирішальних чинників успіху в умовах постійної непевності й ризику. Саме на війні – місце мужності, почуттям обов'язку і братерства, самопожертви. А етичне виправдання чи заперечення самої війни ефективно понад воєнними діями – в науковому дискурсі, на рівні політичних рішень, міжкультурного діалогу, громадських ініціатив тощо.

Фон Клаузевіц відзначав, що історія знала небагато абсолютних війн, які велися б заради самого знищення супротивника. Зокрема, новочасні війни, які він розглядав у книзі «Про війну», завершувалися миром, що фіксував якийсь статус країн-учасників, коли навіть сторона, яка програла, могла згодом сподіватися на

покращення свого становища [8]. Йшлося, втім, про війни, очолювані просвіченими володарями. Зрештою, навіть війни, що охоплювали простий люд або революційні маси, сучасником яких був Клаузевіц, мали раціональну політичну розв'язку. Світові війни самим своїм явищем становлять значно більший виклик Просвітництву. Адже вимога розумності й етичної раціональності має сягати такої глибини і такого обшину людей, що складно уявити її реалізацію.

Після 1-ї та 2-ї світових війн у XX ст. традиційна дихотомія *jus ad bellum* – *jus in bello* здавалося б остаточно була знята у формулі *jus contra bellum*. Людство, уражене цими війнами, пристало на ідею миру як найвищої цінності, коли єдино виправданим приводом до війни визнається самозахист держави або захист інших країн. А в граничному виразі цінність миру стала вищою за справедливість, навіть таку, що її можливо найефективніше відновити воєнними засобами [15, с. 65].

Утім війни кінця XX та початку XXI ст. засвідчують незавершеність або й незавершуваність просвітницького проєкту побудови світу на основі порозуміння. Людям доводиться воювати, захищати своє життя і свободу, зрештою, саму ідею миру. Тож не випадково у XX ст. з'являється дошкульна критика просвітницького проєкту, зокрема його засадничої віри в добро, визнання презумпції моральності, принаймні сподівання на притомність загалу. Кантова етика миру була заснована на переконанні, що люди все ще мають значні, хоч часом і приспані, моральні задатки, щоб, принаймні згодом, опанувати «злий принцип у собі» й очікувати цього від інших [5, с. 20]. Кант обґрунтував перехід від природного стану війни до суспільного стану миру за принципом універсалізації: світ еволюціонує від партикулярного права володарів на насильство до публічного міжнародного права, встановленого договірним шляхом, основою якого є визнання свободи і рівності людей світу. Однак, повторюємо, підставами Кантової концепції миру, поряд з апіорним універсалізмом людського розуму, є практична здатність людей знаходити порозуміння та їхнє бажання цього порозуміння.

У нездатності й небажанні порозумітися полягає неабияка проблема. Свідчення цього бачимо за сучасної російсько-української

війни, коли агресор очевидно прагне задовольнити лише власний політичний інтерес, нехтуючи суверенітетом та правом на власні інтереси України, і взагалі міжнародним правом. У російському дискурсі немає місця правам людини, інакше, ніж у звужених до етнічних рамок панівного народу (російського). Стосунки між народами уявляються заснованими на страху, а не кооперації. Р. Кобець, співавтор колективної монографії «Дискурси у глобальному світі», робить висновок, що цьому дискурсові притаманна недостатність аргументації, розмитість засновків та цілей розпочатої війни: йдеться не про сенси побудови «якогось привабливого майбутнього», а про «протидію руйнації "славетного минулого"», що виливається в «протистояння усім формам модерності» [12, с. 98]. У ситуації російсько-української війни очевидним є те, що агресор вважає лише свої дії морально виправданими.

Однак мир, як правовий феномен, передбачає симетрію шляхом договорів і відновлення справедливості, включно з покаранням злочинів. В етичному сенсі, як писав ще св. Тома, мир є «справою правди» опосередковано, а безпосередньо він є «справою любові». Мир неможливий без прощення, прийняття іншого і сподівання порозумітися без примусу. У п. 45 «Про дар мудрості» вже згаданого трактату «Сума теології» Аквінат нагадує заповідь блаженства «Блаженні миротворці...» Йдеться про те, що творити мир можуть лише мудрі, а мир, за Августином, «є спокій порядку» [De Civ. Dei XIX, 13]. І саме мудрості, «як каже Філософ» (Арістотель. – Є. М.), належить упорядковувати речі [Metaph. 1, 2]. Далі Св. Тома веде, що для того, щоб людина могла перебувати в мирі з іншими, їй потрібно, по-перше, не бути налаштованою проти їхнього блага, по-друге, вона має сприймати недоліки ближнього зі співчуттям у серці та, по-третє, вона має прагнути виправляти гріхи інших з любов'ю, «аби вона, прикриваючись необхідністю виправлення, не потунала тим власній ненависті» [14, II-II, 45. 6].

Утім, якщо відкинути опцію мучеництва і ненасильства, для миру потрібно створити умови. Спочатку необхідно завадити спробам знищити саму можливість майбутнього порозуміння та перетворити світ на кладовище. Чинним є аргумент сили та моральне

виправдання спротиву з об'єднанням зусиль усіх людей доброї волі. По завершенні активної фази воєнного протистояння, очевидно, тривалих зусиль вимагатиме створення умов для миру. Адже перемир'я не є мир. Пригадаймо застереження Канта, який у статті «Згогадний початок людської історії» (1786), пише, що найбільшою бідою є навіть не наслідки війни, а неослабні і безперервні приготування до наступної [7, с. 86]. Це біда, оскільки від такої політики страждає культура, суспільний розвиток, добробут і зміст життя людей. Водночас, усі блага миру не цінувалися б, якби не існувала або була забута минула воєнна загроза. Власне Кант і обстоював думку, що свобода й людяність утримуються у світі саме у протистоянні злу. І тема вічного миру, яку він розвивав, є регулятивною ідеєю для діяльності людей у недосконалому світі.

Повертаючись до умов миру маємо відзначити подолання нерівномірності морального розвитку різних суспільств. Шлях, який має обрати «дозріла», у Кантовому розумінні, частина людства, стикаючись зі спільнотами, які визнають лише власні аргументи, претензії і сваволно, це вгамувати їх силою і далі dokonувати пошук апріорних засад їхнього розуміння та терпляче доводити переваги консенсусу. Спільними для людства можуть бути загальні тези: війна не є благом, не може бути метою у собі, розумність людей вимагає миру. Але згода неможлива без надання іншій стороні можливості виявити власну людську гідність. Пам'ятаємо як свідок Першої світової війни, кантіанець та протестант М. Вебер, закликаючи до особливої відповідальності переможців за мирне врегулювання та застерігаючи від моралізаторства, все ж казав: «Нація стерпить ущемлення її інтересів, але не стерпить образи її гідності» [2, с. 177].

Не повторюючи докладно зміст статей Кантового договору «про вічний мир між державами» нагадаймо лише про етичні умови можливості довіри і приязні між людьми й народами. Повага до свободи людини лежить в основі уявлення про світ, де немає деспотичних держав, де справедливість гарантована «всесвітньо-громадянським правом». У спілці вільних республік, яка не буде наддержавою, кожен народ керуватиметься власними уявленнями про життя, виявляючи гостинність до інших, але й очікуючи поваги до себе.

Вочевидь, форми правління країн не змінюються ззовні, до них потрібно дозріти кожному народу. Враховуючи архаїчність менталітету і неосвіченість керманичів нинішніх деспотій шлях від припинення воєнних дій до зникнення ворожнечі буде тривалим. Неминучі внутрішні кризи, елементи зовнішнього примусу і санкційні обмеження буде складно прийняти без доброї волі, яка б заглушила ресентимент. Пришвидшення руху цим шляхом можливе завдяки просвіті таких народів, що також вимагатиме часу й терпіння.

У контексті Кантової думки, як ціннісні засади майбутнього миру можемо виокремити рівність, справедливість і людяність. Мир можливий між людьми, які визнають одне одного рівними, незалежно від їхнього походження, національності, мови тощо. У державах рівність забезпечується в доступі людей до базових ресурсів і послуг, свободи слова, освіти та ін. Між країнами рівність не мала б залежати від економічної та військової потуги, культурних здобутків та інших відмінностей. Взагалі, рівність людей становить правову й етичну проблему. Не є уповні рівними люди старші й молодші, начальники й підлеглі, ті, хто опікує і про кого дбають. Проте йдеться про висоту відповідальності та глибину жертвності, що дають змогу поважати іншого, хоч би як він чи вона схибили. У міжнародних стосунках і у справі примирення вирівнювання також передбачає завдання морально підіймати колишнього ворога до здатності бути на рівних.

Іншою складовою миру є відновлення справедливості. Неможливо уявити справедливість по війні без покарання злочинців. Але й тут має керувати процедурна рівність, мислення на загальних, апріорних і тому рівних засадах. У річищі Кантової етики, справедливість, як твердить автор відомої теорії Дж. Ролз, виникає не з моральної сатисфакції, а з розумно встановлених принципів співжиття [13]. Йдеться про те, що почуття людей завжди суб'єктивні, і до них зазвичай апелюють усі сторони конфліктів. Натомість потрібно шукати раціональної згоди, яка, зрештою, морально вдовольнить кожного. У схожому сенсі М. Вебер пропонував після війни замість розпалювання ненависті і гніву «зробити висновки відповідно до тих ділових інтересів, які були задіяні, і – що найголовніше – з погляду... відповідальності перед *майбутнім*» [2, с. 177].

І все ж таки, процедурних правових зусиль недостатньо для встановлення миру у світі. Щоб позбутися ворожнечі, яка є станом емоційним, потрібний тривалий процес переосмислення конфліктів і навіть виховання людяності. До цього має долучатися й освіта, і діячі культури. Філософія, виходячи у публічний простір громадського дискурсу і сповнюючи свою просвітницьку місію, покликана шукати глибинні засади і аргументи для порозуміння людей.

Просвітництво зазнало чимало справедливої, а часом і поверхової критики. Але важливо йти його шляхом. Інші глобальні виклики, приміром екологічні, спонукають порозумітися не лише між людьми, а й із природою, не ставити людську свободу та інтереси вищими. Адже наслідки екологічної кризи можуть швидко перевершити загрози нинішніх цивілізаційних воєн і породити нові – за ресурси й терени проживання. Наразі людина як вид ворогує з іншими живими істотами і є агресором стосовно природи. Можливий програв війни з природою і сам факт цієї війни стає найбільш виразним проявом кризи модерного проєкту. Тож не дивно, що у широкому соціальному й екологічному контексті ідею «нового Просвітництва» висунули співпрезиденти Римського клубу Е. фон Вайцекер та А. Війкман. У їхній ювілейній доповіді до 50-річчя цієї глобальної ініціативи йдеться про філософію балансу й синергії між людьми та природою, потребами сьогодення і розумінням далеких перспектив, між швидкістю рішень і стабільністю цілого, між приватним і публічним, жінками й чоловіками, рівністю і винагородою за досягнення, між державою і релігією [1, с. 114–115].

Питання про нове Просвітництво і, зокрема, щодо стосунку людина-природа, ставили відповідно до своїх напрямів досліджень К. М. Маєр-Абіх, У. Бек, Ю. Габермас та ін. Розвиваючи цю дискусію, А. Єрмоленко висунув концепт «незавершеного просвітництва» як «певної інстанції саморефлексії» або «метаінституції» суспільства, спрямованої на ствердження, виправдання, обґрунтування норм, цінностей, звичаїв, традицій та інституцій суспільства. Просвітництво, як відзначає автор концепту, передбачає «перманентне творення рефлексій» шляхом «аргументативного дискурсу», в якому пояснюються норми й взагалі сенси людського існування та

співіснування [3, с. 18–19]. Роль етики полягає тут в обґрунтуванні й легітимації цінностей самого дискурсу, принципів «ідеальної комунікації» [4, с. 10]. Звісно, така комунікація є регулятивною ідеєю, метою, якої прагнуть, але важливий сам шлях та створення морально-етичних умов її можливості.

Перспективи миру у світі не видаються близькими. Необхідна консолідація зусиль усіх людей розуму і доброї волі. У гуманітарній сфері потрібний міждисциплінарний синтез, взаємодія науки і політики, активність філософів у публічному дискурсі. Справа миру в Україні залежить від можливостей спротиву російській агресії. Допомога нашій державі від світу – це захист людяності, справедливості й рівності. Адже бути людиною нині – це належати до глобальної спільноти, а для цього – захистити себе, ближніх, власну землю, країну. Світ як простір поміж нами твориться й утримується таким ставленням кожної особи і народу до інших. Поки нам не байдуже життя усіх, хто за нас, і навіть тих, хто проти, ми виявляємо людяність. Війна лише загострює цю відповідальність і підвищує моральні вимоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайцекер Е. фон, Війкман А. *Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. Доповідь Римського клубу*. Київ : Саміт-Книга, 2019. 216 с.
2. Вебер М. Про покликання до політики. Вебер М. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* / пер. О. Погорілий. Київ : Основи, 1998. С. 173–191.
3. Єрмоленко А. М. Поняття деліберативної демократії у контексті ідеї незавершеного просвітництва. *Філософська думка*. 2017. № 5. С. 16–21.
4. Єрмоленко А. М. Академічна філософія як «нове просвітництво» для діалогічної цивілізації. *Вісник Національної академії наук України*. 2019. № 11. С. 3–12. DOI: doi.org/10.15407/visn2019.11.003
5. Кант І. К вечному миру. Філософський проект. 1795. Кант І. *Сочинения*. В 8-ми т. Т.7. М. : Чоро, 1994. С. 5–56.
6. Кант І. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане. 1784. Кант І. *Сочинения*. В 8-ми т. Т.8. М. : Чоро, 1994. С. 12–28.

7. Кант И. Предполагаемое начало человеческой истории. 1786. Кант И. *Сочинения*. В 8-ми т. Т. 8. М. : Чоро, 1994. С. 72–88.
8. Клаузевиц К. фон. *Про війну*. Ч. I. / пер. з нім. І. Андрущенко. Львів : Астролябія, 2015.
9. Лютер М. Могут ли воины обрести Царство Небесное. Лютер М. *Время молчания прошло: Избранные произведения 1520–1526 гг.* Харків : Око, 1994. С. 181–224.
10. Мак'явеллі Н. *Флорентійські хроніки; Державець*. Харків : Фоліо, 2013. 509 с.
11. Пролеєв С. В. Самозаперечення сучасної Європи: Європа цінностей versus Європа інтересів. *Філософська думка*. 2017. № 5. С. 9–16.
12. Пролеєв С. В., Зимовець Р. В., Кобець Р. В. *Дискурси у глобальному світі*: Колективна монографія. Київ : Дух і Літера, 2023. 276 с.
13. Ролз Дж. *Теорія справедливості*. Київ : Основи, 2001. 822 с.
14. Aquinas T. *The Summa Theologica*. Online Edition, 2000. URL: <http://newadvent.org/summa>.
15. Lee S. *Ethics and War. An introduction*. Cambridge University Press. 2012.

REFERENCES

- Weizsäcker, E. von & Wijkman, A. (2019). *Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet*. A Report to the Club of Rome. Kyiv: Summit-Knyha. [In Ukrainian].
- Weber, M. (1998). Calling to Politics. In M. Weber. *Sociology. Universal Historical Analyses. Politics*. O. Pohorilyi (Trans.). Kyiv: Osnovy, 173-191. [In Ukrainian].
- Yermolenko, A. M. (2017). The Concept of Deliberative Democracy within the Context of the Idea of Incompleteness of Enlightenment. *Philosophical Thought*, 5, 16-21. [In Ukrainian].
- Yermolenko, A. M. (2019). The Academic Philosophy as a “New Enlightenment” for the Dialogic Civilization. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 11, 3-12. DOI: doi.org/10.15407/visn2019.11.003. [In Ukrainian].
- Kant, E. (1994). Perpetual Peace: A Philosophical Sketch. 1795. In E. Kant. *Works*. In 8 vol. V. 7. M.: Choro.

- Kant, E. (1994). The Idea of a Universal History on a Cosmopolitical Plan. In E. Kant. *Works*. In 8 v. Vol.8. M.: Choro.
- Kant, E. (1994). Conjectural Beginning of Human History. In E. Kant. *Works*. In 8 v. Vol. 8. M.: Choro.
- Clausewitz, C. Von. (2015). On War. P. I. I. Andrushchenko (Trans.). Lviv: Astrolabe. [In Ukrainian].
- Luther, M. (1994). Whether Soldiers, too, can be Saved. In M. Luther. *A Time to Break Silence: The Selected Works of 1520-1526*. Kharkiv: Oho.
- Machiavelli, N. (2013). *Florentine Histories; The Prince*. Kharkiv: Folio. [In Ukrainian].
- Proleev, S. V. (2017). A Self-denial of Modern Europe: the Europe of values versus the Europe of interests. *Philosophical Thought*, 5, 9-16. [In Ukrainian].
- Proleev, S. V., Zymovets, R. V. & Kobets, R. V. (2023). *The Discourses in the Global World*: Collective monograph. Kyiv: Duh i Litera. [In Ukrainian].
- Rawls, J. (2001). *Theory of Justice*. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
- Aquinas, T. (2000). *The Summa Theologica*. Retrieved from <http://newadvent.org/summa>
- Lee, S. (2012). *Ethics and War*. An introduction. Cambridge University Press.

Yevhen Muliarchuk

Doctor of Philosophical Sciences, Senior research fellow of H. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine; e-mail: Muliarchuk@nas.gov.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3053-0451>

The challenges before Enlightenment and the prospects of peace

Abstract

The article aims at the ethical problems of the restoration of peace in the context of the challenges of the Russian-Ukrainian war. It presents the analysis of the situation of crisis of Enlightenment's ideals of peace arrangement of the world on

the base of the universal values and a priori principles of human mutual understanding. The development of ideas of a just peace and ethical arguments regarding the justification of war from the Middle Ages (Augustine, Aquinas) to modern times and the present time are analyzed. The particular topic of the article is the Kantian ethics of peace in its determination to the rational conditions of coexistence of nations. Like the other thinkers of Renaissance, Reformation, and European Enlightenment, such as particularly Machiavelli and Luther, Kant understood the natural character of wars and their political purpose, but pursued the task of social improvements for their elimination in the future. Those tasks are known in the settlement of international public laws for the federation of republican states. Nowadays, the project of Enlightenment is levered off its ground by the presence of the states with oppressive rule. Therefore, the paper analyzes the problem of understanding between the sides of contemporary wars, especially in the Russian-Ukrainian conflict, as the incommensurability of the archaic discourse of the states with oppressive rule, which persist on the will of the particular nations, with modern discourse of the leading world democracies. The relevant ethical strategy of how to reach mutual understanding presents the idea of the new Enlightenment. This concept has been developed by the Western and Ukrainian philosophers and the intellectuals from wide social spheres. It covers not only wars, but also other global issues, including ecological, because the war of humans against nature is an important problem of new Enlightenment too.

Keywords: *the Russian-Ukrainian war, peace, discourse, parity, justice, humanity, new Enlightenment.*